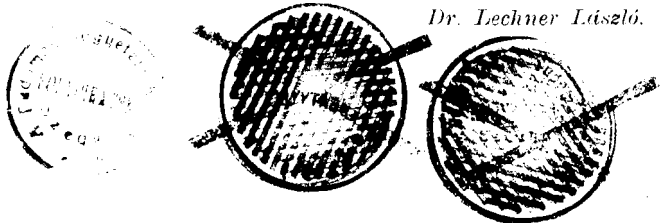

«*The Process of Argumenta contribution to logic. By Alfred Sidgwick. London, 1893.*» A szerző két alaptételből indul ki: 1. a formai logikának majdnem minden következtetése igen elvont valami, mely a csomót ketté vágja, de meg nem oldja, mely tehát a fölötte szövevényes következtetéssel, mint azt a tényleges gondolkodás feltünteteti, éppen nem azonos; 2. minden okoskodás tényekből és a tényeket magyarázó generalisatiókból áll. Ha tehát az igazságra törekszünk, a tényekre (facts) és azon generalisatióra kell figyelnünk, melyek az előbbieket megmagyarázzák. Első kérdésünk: igaz-e azon «tény», melyből kiindulunk? Legott nehézségekbe ütközünk. Nem találunk tényt, mely tisztán csak tény volna, és melynek constatalása alkalmával valami theoria föl nem merülne. Szerző szerint a vizsgálat tehát ilyen alakot ölt: mi-fele generalisatió vagy generalisatiók szövedékén nyugszik a tény. Az elkövetett tévedést nem szabad a benyomásban keresni, hanem a benyomásnak magyarázatában, mely mint valami generalisatio, vele elválhatatlanul össze van kapcsolva. Olyan generalisatiók, melyek kivétel nélkül minden egyes esetre alkalmazhatók, mint tesztem: minden ember halandó, hol füst van, ott tűz is van, fölötte ritkák; a legtöbb esetben az általános tétel kivételt enged meg, és éppen e kivételek tüzetes vizsgálata szolgáltatja a logikusan gondolkodó főnek a legbecsebb anyagot: a formális logika schemáinak kevés az értéke, és ritkán alkalmazhatók azok a tényleges tudományos vizsgálatokban. A fentebb említett kivételekben azonban nem egy generalisatióra akadunk, hanem a generalisatióknak egy egész szövedékére, a csomót szét kell fejtenünk. Mentül több ilyen generalisatio kuszálódik össze, annál kevesebb esetekre alkalmazható az. Szerző azonban a generalisatio szót igen tág értelemben veszi; e szó alá foglalja némileg a tüzetesen vett generalisatiót, az analogiát és a körülményeknek nyilvánvalóságát (circumstantial evidence). — A vizsgálódásnak, illetőleg vitatkozásnak azon fajaiban, midőn vagy szigorúan vett generalisatióra, vagy analogiára, vagy a specialis körülmények nyilvánvalóságára támaszkodunk, a szerző belső rokonságot lát. Az analogia a generalisatiónak kezdetét, csiráját tünteti fel; két eset egymáshoz hasonló, fölteszszük tehát, hogy a mi az elsőről áll, áll a másodikról is; ha már most sok, végre minden esetben észlelt esetben azonos vonásokat találunk, a generalisatio szorosabb értelmet ölt. Az analogiáról említett összefüggésben áll az argumentationának egy másik jellege: egy esetből indulunk ki, néhány sok esetnek tapasztalása után a mindenhez közeledünk, de azt sohasem érjük el; a tisztán tapasztalati törvények, midőn az inductio per enumerationem simplicem által, vagy ha oki összefüggésről van szó, a post hoc ergo propter hoc által akarjuk azokat megállapítani. teljes biztosságot nyújtanak. A biztos következtetést csak az oki összefüggésnek megismerése teszi lehetővé. Midőn a szerző az okról szól, minden metaphysikai magyarázatot kerül, és okban és okozatban ő az egymásután következésnek tökéletes szabályosságát (perfect regularity of sequence) látja; álláspontja tehát positiv álláspont. A tényleges vizsgálódás alkalmával itt is nehézségekkel küzdünk, sokszor e szabályosságot csak sejtjük, az összefüggő láncznak egyes szemeit nem ismerjük, vagy mint lényegteleneket mellőzzük. Sokszor

a számtalan szálak úgy összekuszálódnak, hogy látszólag az oki és okozati szálak egyidejűeknek és egymás mellett haladóknak tűnnek fel: a francia forradalom idejében az ancien régime egyes jellemző vonásai megvoltak, midőn egyidejűleg az új korszak jelei már sürűen mutatkoztak. E szálak kifejtésére szolgálnak a megegyezés és különbség módszerei, a mint azokat J. Stuart Mill kifejtette. De az eseteknek legnagyobb variálása mellett biztosak vagyunk-e, hogy csak egy pontban egyeznek meg? Abstracte J. St. Millnek módszere helyes, de egyes esetekben van-e biztos tudomásunk róla, hogy helyesnek alkalmaztuk? Meglehet, hogy a tünemények minden látszat ellenére több pontban egyeznek meg, és éppen más pont vagy körülmény a valódi ok, nem az, mely egyedül szemünkbe ötlük. Ha vizsgálatainkban nehézségükbe ütközünk, ha bizonytalanságokkal állunk szembe, abbahagyjuk-e a munkát? Soha! A téves nézetek kikorrigálatnak, helyesebbek foglalják el helyüket, és ha a teljes igazságot el sem érjük, legalább megközelítjük azt. Világos tehát, hogy sem a formai logika elemei, sem a módszertanuk alaki szabályai nem alkalmazhatók oly egyszerűen a tünemények nagyobb részére; körültekintés, tudományos tapintat sokat tesz, és így lépésről lépésre haladva, szinte tapogatva fejthetjük meg a rejtélyt, melyet a világ elénk állít. — Szerző művében oly különbséget tart szeme előtt, melyre a logikusok nem mindig figyelnek kellően. A formai logikában igen sokszor mondatokkal szeretnek foglalkozni, holott a logikai vizsgálatnak tárgya az állítás, teszem: minden $A-B$ ($A \supset B$) és egy $\text{non } B$ sem A ($\text{non } B \supset A$) nem azonos nyelvi alak, de azonos állítás. Az állításnak valódi tartalmát sokszor csak úgy ismerhetjük meg igazán, ha azt kapcsolathozzuk egy egész gondolati tömeggel, melyben mintegy lánczszemet képez az; ilyen esetben a mondatoknak vizsgálata durva eszköz, mintha haltával hajszálat akarnánk hasítani. — Visszatekintve a mondottakra, úgy találom, hogy szerzőnek kiinduló pontja azonos egy régibb műnek kiinduló pontjával; ez W. Whewel műve: *Novum organum renovatum*. A IV. aphorismon úgy szól: Az érzékek (senses) és eszmék (ideas) ellentéte alapja a tudományokról szóló minden philosophiának. Ismeret lehetetlen e kettőnek egyesülése, philosophia lehetetlen e kettőnek elkülönítése nélkül. V. aphor.: Tény (fact) és elmélet (theory) megfelel egyrészt az érzékeknek, másrészt az eszméknek, a mennyiben eszméinkről tudatunk van; *de minden tény öntudatlanul eszmét involvál;* ezért a tények és elméletek elkülönítése nem állhat úgy meg, mint az érzékek és eszmék megkülönböztetése. VI. aphor.: Érzékletek (sensations) és eszmék ismeretünkben olyanok, mint a testekben az anyag és alak. Anyag lehetetlen alak nélkül és alak lehetetlen anyag nélkül . . .

Még egy megjegyzést. Ha valaki A. Sidgwicknek művében paragraphusokba szedett logikai művet vár, az ne vegye kezébe; a ki azonban mint gondolkodásra serkentő elmélkedéseket vár, mely nem száraz logikai formulákban nyilvánul, hanem élettéljes vitatkozásban, az sok haszonnal és élvezettel fogja a világosan írt könyvet végig olvasni.

Dr. Lechner László.

ATHENAEUM

PHILOSOPHIAI ÉS ÁLLAMTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT

A MAGYAR TUD. AKADEMIA MEGBIZÁSÁBÓL.

SZERKESZTI

Dr. PAUER IMRE,

OSZTÁLYTITKÁR.

F 1922/2.3 - 140.

HARMADIK ÉVFOLYAM

ELSŐ SZÁM.

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEMIA

1894.